

I BÖLMƏ. İQTİSADI NƏZƏRİYYƏ: MİLLİ TƏFƏKKÜRÜN FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ

UOT: 330.341.1

Əvəz İslam oğlu BAYRAMOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
professoru, iqtisad elmləri doktoru
E-mail: avazbayramov61@gmail.com

İQTİSADI TƏFƏKKÜRÜN MİLLİLƏŞMƏSİ PROBLEMİ: KONSEPTUAL BAXIŞ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi müasir dövrün problemləri kontekstində iqtisadi təfəkkürün milliləşməsi məsələlərinə konseptual baxışın formalaşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – məqalənin hazırlanmasında elmi abstraksiya, təhlil, sintez və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – müasir dövrdə iqtisadi təfəkkürün millilik məzmunu ilə bağlı nəzəri-konseptual və praktiki baxışların formalaşdırılmasıdır.

Tədqiqatın nəticələri – hazırkı mürəkkəb bir şəraitdə iqtisadi təfəkkürün milliləşməsi problemlərinə adekvat yanaşmaların müəyyənəndirilməsidir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – yeni çağırışlar şəraitində iqtisadi təfəkkürün “milliləşməsi” zəruriliyi, sosio – mədəni kontekstin həlledici əhəmiyyətliyi, “müasirləşmə”nin (milli iqtisadi təfəkkürün) struktur – funksional aspektləri, vahid konseptual baxış çərçivəsində qarşılıqlı bağlılıq və qarşılıqlı təsir prizmasından qiymətləndirilmiş, nəzəri bazanın gerçəkliyə adekvatlığının təminatı rakursundan konkret mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *iqtisadi təfəkkür, milliləşmə, təfəkkür, stereotip, konstruksiya, mənafe.*

“İnsan – “təbə” olduğu mentalitet qədərdir”.

Giriş

İqtisadi inkişafın, bir proses olmaq etibarı ilə universal səciyyə daşımadığı, həm formal, həm də mental modelinin ölkələr bölümündə fərqli dəyər – konseptlərdən formalaşdığı gerçəkliyi bütün təfərrüatı ilə ortalıqdadır. Milli iqtisadi varlığı inkişaf trayektoriyasına çıxardan, onun dayanıqlı gedişini təmin edən, həmçinin iqtisadi tənəzzül və böhran situasiyalarını meydana gətirən həmin ölkədə formalaşmış iqtisadi təfəkkürdür. İqtisadi nəzəriyyə üçün uzunmüddətli dövr ərzində xüsusi önəm kəsb etməyən təfəkkür probleminin – son zamanlarda, iqtisadi davranış problematikasının kəskin şəkildə aktuallaşması ilə - əlahiddə əhəmiyyət daşdığı üzə çıxdı.

Eyni zamanda, əsas problem – ümumiyyətlə, iqtisadi təfəkkürlə deyil, onun millilik keyfiyyəti ilə bağlıdır.

Məlumdur ki, uzun onilliklər ərzində iqtisadi təfəkkürün problem olaraq aktuallaşmamasının kökündə dayanan əsas səbəb – onun universal xarakter daşdığına olan inam və bu inamın mütləq həqiqət kimi qəbuludur. Yəni, bazar prinsipləri, “görünməyən əl” mexanizmi əksər ölkə iqtisadiyyatları üçün mahiyyət eyniliyi kəsb edir. İqtisadiyyat (oxu: bazar iqtisadiyyatı) – hər yerdə eynidir...

Bu baxımdan iqtisadi təfəkkür də eyni yaxud oxşar dəyər – konseptlər bazasında formalaşır: və yekun... eyniyyətdə olan şey – görünən və anlaşılan formadadır...

Amma iqtisadi inkişafın ölkələr bölümündə səviyyəyə ifrat fərqliliyi təfəkkür tərzinin, əvvəla, “xalis” iqtisadi interpretasiyasının yalnız olduğunu; ikincisi, onun formalaşma prosesinin sosio-mədəni kontekstdən keçdiyini; və, üçüncüsü, istinasız olaraq hər bir ayrıca götürülmüş milli iqtisadiyyatın özünə xas təfəkkür tərzinin mövcudluğunu ortalığa qoydu.

İqtisadi təfəkkürün həm mahiyyət, həm də təzahür formasının birmənalı olaraq milli səciyyəyə daşdığı gerçəkliyi meydana çıxdı.

Bu yazıda məhz formal və qeyri-formal institutların – təfəkkür tərzini formalaşdırma prosesində yeri və rolunun konseptual aspektdən qiymətləndirilməsinə cəhd edəcəyik.

İqtisadi təfəkkür:konseptual məzmunluluq problemi

İqtisadi təfəkkür – sosial-iqtisadi həyatın bütün spektrində həlledici yer tutur, ictimai şüurun iqtisadi sferada təzahür formasıdır...

Mürəkkəb struktura malikdir. Fenomenlə bağlı bugünə qədər aparılan araşdırmalarda konseptual “dərin”lik müşahidə edilmir. Problemin qoyuluşunda “problem” yaradan əsas amil ondan ibarətdir ki, təfəkkür tərzini – cəmiyyətdə hegemon mövqedə olan nəzəri cərəyanın çərçivəsində qiymətləndirilir. Başqa sözlə, real gerçəkliyin müşahidə edilən mənzərəsinə (faktlara) deyil, aparıcı nəzəri cərəyanın aksiomatik müddəalarına istinad edilir. Məhz buna görə də, yuxarıda qeyd etdiyimiz “dərin”lik alınmır, bu aspektdən “nəzəri” gerçəkliyə istinadla irəli sürülən konseptual baxışların müxtəlifliyi, əslində “nəzəri” müxtəliflikdən başqa bir məna kəsb etmir. İqtisadi təfəkkür və onun formalaşması problemi ilə bağlı nəzəri baxışların bütöv bir panoraması mövcuddur:

– iqtisadi təfəkkürün formalaşmasının kökündə dayanan şey iqtisadi nəzəriyyənin tətbiqi elmlərlə, bir sıra ölkə və iqtisadi sistemlərin faktiki nəticələri ilə uyğunlaşmasıdır [6,s. 28];

– bunun üçün, normativ və pozitiv yanaşmaları (metodologiyada) fərqləndirmək lazımdır. Birinci halda söhbət idealın təsviri və əxlaq kodeksindən, ikinci halda elmin bu sferasında tədqiqat praktikasını ümumiləşdirməkdən gedir [2, s. 12];

– iqtisadi təfəkkür – iqtisadi şüurun situativ təzahürüdür. Təfəkkürü formalaşdıran iqtisad elmi, təhsil və tərbiyədir və əsas diqqət iqtisadi gerçəkliyin, iqtisadi münasibətlərin və bu sistemdə öz yerinin dərk edilməsinə yönəlməlidir [1, s. 8 -12].

– iqtisadi təfəkkür – iqtisadi sistemin çərçivəsindədir. O, subyektin davranış tərzinin qanunları, sistemin qərarlaşması və fəaliyyəti, sonra isə inkişafın proqnozlaşdırılması və planlaşdırılmasının şüurdakı inikasidir [5];

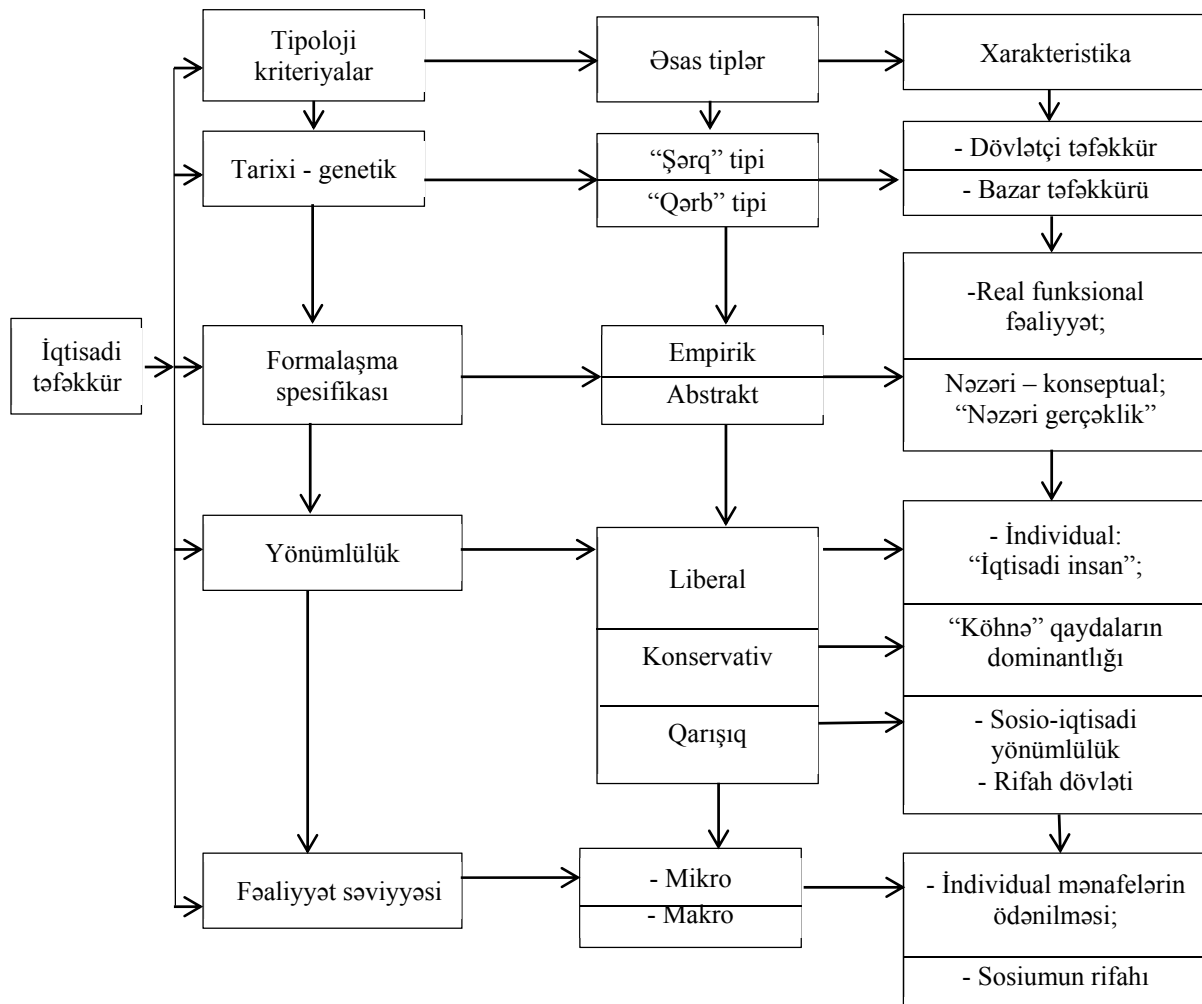
–iqtisadi təfəkkürlə bağlı müasir baxışlarda ən böyük yalnızlıq, onu, yəni, reallıqda mövcud olan təfəkkür tərzini nəzəri təxəyyülün formalaşdırdığı idealla müqayisə etməkdir. Bu aspektdən sahibkarı (biznesmeni), eləcə də, istehlakçını az qala bütün nəzəri – konseptual yanaşmaları bilən, iqtisadi gerçəkliyi bütün təfərrüatı ilə dərk edən/anlayan bir “fövqəlsobyekt” kimi təsvir edirlər.

İqtisadi təfəkkür problemi, hər şeydən əvvəl “necədir?” sualından çıxış edir... “necə olmalıdır?” sualı “indi”nin deyil, “gələcəyin” məsələsidir. Təfəkkür tərzini – çox ətalətli “davranışla” səciyyələnilir: onun “ani” olaraq dəyişmə imkanı yoxdur! Digər tərəfdən, neoklassikanın “iqtisadi insanı” (yəni, həmin sahibkar, biznesmen və s.) faydanın “indiki” zamanda maksimumuna can atır. Onun üçün gələcək aktual deyildir. O, “gələcəyi” yalnız abstraksiya pəncərəsindən görür və onun spontan qaydada gələcəyinə əmindir. Bu rakursdan, hər halda fərqli interpretasiya yoxdur... Ya da biz rast gəlməmişik. Beləliklə, “indi” ilə işləyən təfəkkürə sən nəzəriyyəni və praktikanı incəliyinə kimi bilməlisən tipli tövsiyələr, sadəcə olaraq mənasızdır. Və hətta cəmiyyətin formal institutlarında baş verən dəyişiklik belə təfəkkürün inam bəslədiyi komponentlərə ani olaraq təsir göstərmir. Tələb olunan bu məqamda əsas şey dəyişikliyin zəruri olan zaman intervalıdır. Yaxud, dəyişikliyin “özünüküləşməsi” baş vermədən təfəkkür tərzində hər hansı bir yeniləşmə/kamilləşmə olmur.

Təfəkkürün tipi – həm davranış tərzinin seçimini, həm də onun effektivliyini həyata keçirən əsas bazadır. Tarixi – genetik müstəvidə mövcud olan tip fərqliliyi bu gün də özünəxas spesifikasiyanı saxlamaqdadır. Cəmiyyətin sosio – iqtisadi sistemində baş verən koordinal yeniləşmənin təsir gücü fundamental xarakter daşısa da, iqtisadi təfəkkür “şərq” dünyasına xas olan dövlətçi (oxu:

ümumsosial, ümummilli) tipinin mental məzmununda hissədiləcək dəyişikliyə səbəb ola bil-məmişdir. Bu aspektin gerçək məzmunlu sosio – iqtisadi fakt keyfiyyətində təzahürü milli mental-lığın fəvqəlzaman anlamı daşdığına ortalığa qoyur. Fəvqəlzamanlılıq – sözün müəyyən mənasında “əbədi sabit”lik deməkdir. Yəni, formal institutların (inkışaf prosesində) dəyişmə yönümlülü-yü – mənə tutumundan asılı olmayaraq – sosio – mədəni kontekstdə adekvat yeniləşmə (qısa, orta, ya-xud uzunmüddətli dövr ərzində) doğurur tipli birmənalı təsbit...xalis abstraktsiyadır. Onu gerçək elmi fakt statusunda qəbul etmək yalnız qiymətləndirmədir. Eyni zamanda, dərk edilməlidir ki, milli mentalitetin “əbədi sabit”liyinin (fəvqəlzamanlılığının) təminatında, eləcə də onun dəyişikliyə “təhrik” edilməsində həlledici rol oynayan amil – dini inanc, dini dəyərlər sistemidir. Məsələn, islam dünyasının Şərqdən (şərq dünyasından) ayrılması... Dövlətçi təfəkkürün ümmətçi təfəkkürlə əvəzlənməsi...

Situasiyanın unikalığı ondan ibarətdir ki, islami dəyərlərin yayıldığı coğrafiyada milli men-talitet arxa plana keçir.



Şəkil 1. İqtisadi təfəkkürün tipoloji sxemi.

İqtisadi prosesin (proseslərin) mənə tutumunu formalaşdırən, subyektin iqtisadi davranışını dəyərlə “yükləyən” əsas qaynaq – şəriətin norma və prinsipləridir. Və o da qeyd edilməlidir ki, belə bir sistemlilik digər dini konfessiyalarda mövcud deyildir.

Həmçinin, ümmətçilik – iqtisadi təfəkkürün formalaşma spesifikasında da birmənalılıq və konkretlik nümayiş etdirir: Ümmətçi təfəkkür tipi – həmişə konkret, real funksional fəaliyyətdə, yəni reallığın ilkin (görünən) antoloji səviyyəsində - empiriyada təzahür edir.

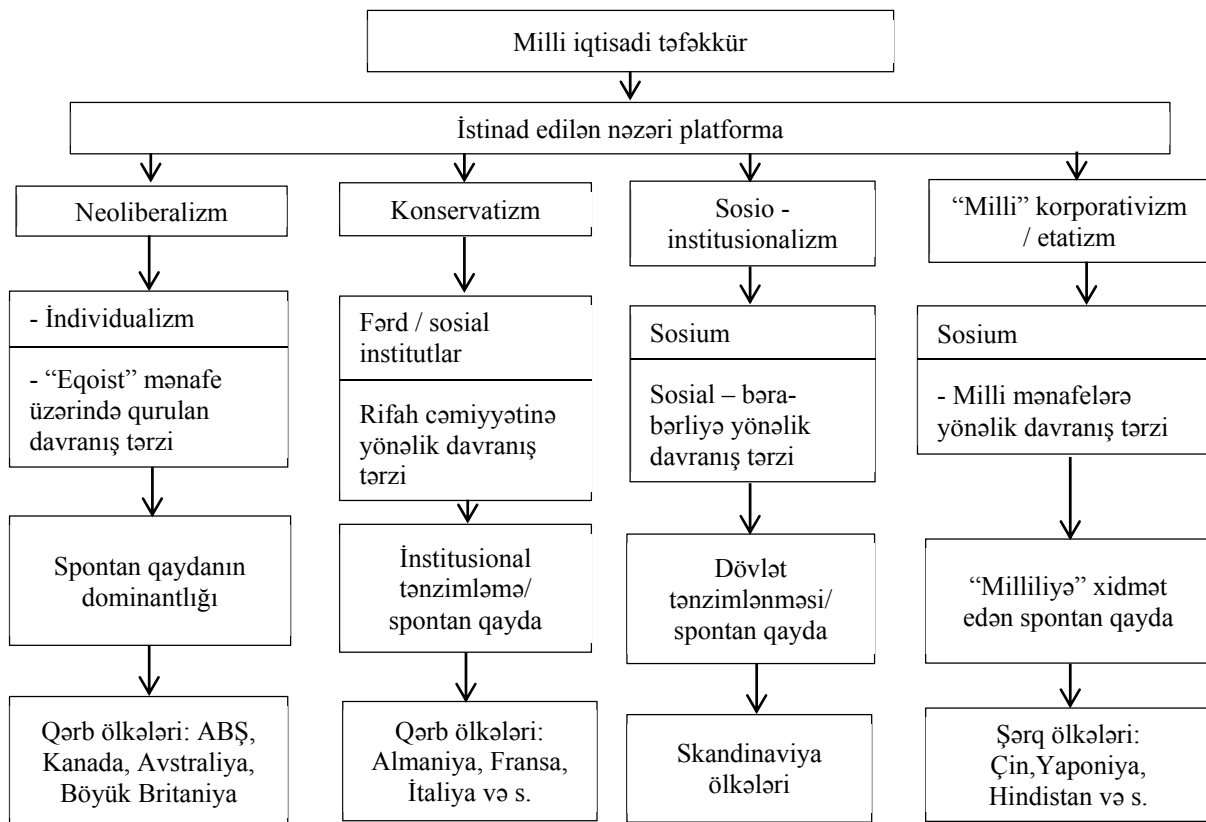
Yəni, onun təfəkkürün abstrakt tipinə, “nəzəri gerçəkliyin” konseptual məzmunluluğuna “ehtiyacı” yoxdur. Eyni zamanda, yönümlülük anlamında mövcud olan təfəkkür tipləri (liberal, konservativ, qarışıq), sözün müstəqim mənasında sekulyar cəmiyyətlərdə yer alırlar. Cəmiyyətlərin sekulyarlıq səviyyələrində də fərqliliklər mövcuddur. Bu mənada liberal tip-tam sekulyar, yəni dini çərçivənin (qeyri – formal institutlarda) yoxluğuna adekvatdır. Konservativ, xüsusilə də qarışıq tiplər isə bu və ya digər dərəcədə dini “çərçivə” ilə müəyyən bağlılıqdadırlar. Təfəkkürün makroiqtisadi tipi – abstraksiya və ideallaşdırmanın sərhəddindən kənara çıxmaq, “konkretləşmək” iqtidarında deyildir. Ona görə ki, makroiqtisadi səviyyə - ümumcəmiyyət səviyyəsi olmaqla, hər bir konkret situasiyada olan dəyişənlər çoxluğunun pressinqi altındadır. Bu anlamda konkretlik yalnız mikrosəviyyəyə aiddir.

Milli iqtisadi təfəkkür: əsas formaları və tipləri

İqtisadi təfəkkür – iqtisadi hadisə və proseslərin mahiyyətini anlama, iqtisadi reallığı dərk etmə prosesidir.

Anlama və dərk etmə üsullarını da özü formalaşdırır. Psixologiyada (A.Berqson) təfəkkürün iki formasını fərqləndirirlər: 1) Rasional təfəkkür; 2) Mistik intuitiv təfəkkür.

İqtisadi kontekstdə hər iki təfəkkür tipi keçərlidir. Neoliberal universalizmin doğurduğu və global elmi fikirdə hələ də hegemon mövqedə olan iqtisadi təfəkkürdən fərqli olaraq – milli iqtisadi təfəkkür fərqli nəzəri modellərə istinadla formalaşır və geososiumun dəyərlər sistemini özündə ehtiva edir. Yəni, məzmun və mahiyyət etibarı ilə universallıq keyfiyyətinə sahib deyildir.



Şəkil 2. Milli iqtisadi təfəkkür: tip müxtəlifliyi və nəzəri konstruksiyası.

Şəkildən də görüldüyü kimi, nəzəri – metodoloji və konseptual prizmadan milli iqtisadi təfəkkürün ən azı 4 tipini fərqləndirmək olar. Bu aspekt, konkret ölkə (ölkələr qrupu) müəyyənliyi prizmasından milli iqtisadi təfəkkürün tipologiyasını özündə ehtiva edir. Görüldüyü kimi, eyni sivilizasiyaya və oxşar cəmiyyət tipinə mənsub olan ölkələr arasında belə milli iqtisadi təfəkkürün fərqli tipləri formalaşmışdır.

Belə bir fərqliliyin mövcudluğu, hər şeydən əvvəl, iqtisadi mədəniyyətin (həmin ölkələr bölümündə) formalaşdığı milli mental dəyərlərin müxtəlifliyinə dəlalət edir. Başqa sözlə, eyni sivilizasiyaya, eyni dini inanca mənsub olan və eyni sosial zamanda (postmodern cəmiyyət tipi) yaşayan ölkələrdəki milli iqtisadi təfəkkür tam əks – yönümdə formalaşmışdır. Elə bu mənada da, iqtisadi təfəkkürün fərqliliyini digər bir müstəvidə də görmək olar.

Beləliklə, müasir dünyada tipoloji prizmadan milli iqtisadi təfəkkürün müxtəlif təzahür formaları müşahidə edilir:

1) Postmodern cəmiyyət tipi: Bu tipli cəmiyyətlərdə iqtisadi təfəkkürün “milli” forması ya olmur, ya da çılpaq institusional konstruksiyalar önə çıxarılarq, arxa plana keçirilir (“milli” olan). Təfəkkürün istinad nöqtələri kimi, individualizm (özünün ifrat formasında), xalis bazar prinsipləri və liberalizm çıxış edir (inkişaf etmiş ölkələr). “Milli”nin yoxluğu miqrantlar (müxtəlif millətlərin nümayəndələri) hesabına formalaşmış cəmiyyətlərdə mövcuddur. Milli dəyər bağlılığının yoxluğu şəraitində fərdlər, sosial qruplar və dövlət arasında qarşılıqlı münasibətlərin formalaşmasında əsas əlaqələndirici mexanizm kimi bazar ön plana çıxır.

ABŞ, Kanada, Avstraliya və ümumiyyətlə, “köçürmə kapitalizm” ölkələrinin əksəriyyətində analoji situasiya mövcuddur.

2) “Şərq” dünyasının inkışaf etmiş iqtisadiyyata malik ölkələrində (Çin, Yaponiya, Cənubi Koreya və s.) milli iqtisadi təfəkkür – Konfutsinin təməl müddəalarına istinadla – tam bir sistem halına gəlmişdir. Və, bu ölkələr kollektiv Qərbi getdikcə daha böyük dərəcədə üstələməkdədirlər. Yəni, iqtisadi inkışafın əsas mənbəyi Qərbin ümumbəşəri xarakter verdiyi anqlosakson dəyərlər deyil, milli spesifik, milli dəyərlər sistemi və ona uyğun yanaşma tərzidir.

3) “Hibrid” cəmiyyət tipinin hakim olduğu ölkələrdə milli iqtisadi təfəkkür aktual deyildir. Belə bir inam mövcuddur ki, postmodernizmə keçidlə milli mənafehləri ödəmək mümkün olacaqdır.

Buna görə də, əsas məsələ - cəmiyyətin tipinin dəyişməsidir! Milli olan nə varsa – gözləmə rejimində qalmalıdır. Postsovet Avrasiyasına daxil olan ölkələrin əksəriyyətində analoji situasiya (inkişaf prizmasından) qərarlaşmışdır. Eyni zamanda, qeyd etdiyimiz “hibrid”lik – yalnızca arxeomodern anlamını daşımır. Bu – daha mürəkkəb konfigurasiyadır.

Söhbət ənənəvi → modern → postmodern cəmiyyətlərə xas olan element və struktur bağlılıqların çoxlaylı, müxtəlif yönümlü ierarxiyasının formalaşdığı mürəkkəb konstruksiyadan gedir. Tamqiymətli modern cəmiyyət və ona xas olan təsərrüfat tipi təşəkkül tapmadan “sərhəd situasiyasına” (postmodernə keçid aspektindən) çıxışa yönəlik istiqamət götürmək nəinki real gerçəklikdə sistemdən kənar gedişlərə yol açır, həm də nəzəri dərk prosesində məntiqi – konseptual anlamda ziddiyyətli komplekslər doğurur.

Və nəhayət, dünya iqtisadiyyatının əyalətinə sıxışdırılmış, ənənəvi cəmiyyət tipinin və natural təsərrüfatın hakimi – mütləq olduğu ölkələrdə nəinki milli, hətta bu və ya digər dərəcədə müstəqil iqtisadi təfəkkür ya formalaşmamış, ya da çox ləng və ətalətli gedişlə formalaşmaqdadır.

Beləliklə, iqtisadi təfəkkürün formalaşması prosesi (həm mahiyyət, həm də məzmunca) milli iqtisadiyyatın özünəxas spesifikasiyası ilə səbəbiyyət bağlılığındadır.

Cədvəldə adı keçən ölkələrin (Çin və Azərbaycan xaric) hamısı qeyd etdiyimiz “sərhəd” yaxınlaşmaqdadırlar. Müşahidələrimiz Çinin də tezliklə bu trayektoriyaya keçəcəyini ortalığa qoymaqdadır. Azərbaycan isə hələ yolun başlanğıcındadır.

Cədvəl 1.

İqtisadi təfəkkür: formalaşma situasiyalarının müxtəlifliyi

Ölkələr	Cəmiyyətin tipi	İqtisadiyyatın tipi	Sosium	İctimai həyatın əsas tənzimləyicisi	İstinad subyekti	İqtisadi azadlıq	İqtisadi təfəkkür
ABŞ	Postmodernizm	Postindustrial	Emiqrant toplumu	Bazar	İndividium	Tam	Universal
Yaponiya	Postmodernizm	Postindustrial	Millət (monoetnik)	Milli/ bazar tandemi	Sosium	Tam	Milli
Almaniya	Postmodernizm	Postindustrial	Millət (monoetnik)	Sosial bazar yanaşması	Fərd / sosium ikiliyi	Tam	Milli
Çin	Arxeomodern (Hibrid)	İndustrial	Millət (monoetnik)	Dövlət/bazar tandemi	Sosium	Məhdud (tənzimlənmə)	Milli
Azərbaycan	Modern	İndustrial-aqrar	Millət (polietnik)	Dövlət/bazar tandemi	Sosium	Məhdud (tənzimlənmə)	Milli formalaşma mərhələsində)

Müqayisəli təsvirdən göründüyü kimi, əvvəla, iqtisadi təfəkkür – etnik stereotiplərin yaratdığı düşüncə tərzini kimi, heç bir halda “eyniyyətdə” deyildir və hər bir milli iqtisadiyyatın özünəxas dəyər – konseptlərini ehtiva etməkdədir; ikincisi, etnik (milli) stereotip- iqtisadi təfəkkür və iqtisadi davranış tərzində yeganə komponentdir ki, nisbi sabitlik keyfiyyətinə sahibdir. Təfəkkür və davranışın tip/model identifikasiyasını mümkün edən yeganə komponent yenə də odur! Və yalnız bu əsasında müxtəlif ölkələr arasında müqayisənin adekvat təsvirini vermək olar. Paradoks da elə ondadır ki, əksər iqtisadi məzmunlu tədqiqatlarda qeyd edilən yönümə ümumiyyətlə, diqqət yetirilmir.

Milli iqtisadi təfəkkür: təşəkkül prosesi

Milli iqtisadi təfəkkürün formalaşması prosesi, blok – sxemdən də göründüyü kimi, “çoxölçülü” və mürəkkəb məzmunlu qarşılıqlı bağlılıqlar bazasında gerçəkləşir. Prosesin rəşional kalkulyasiyasını aparmaq praktiki olaraq mümkün deyildir.

Başqa sözlə və nəzərə alaraq ki, sosio – iqtisadi gerçəkliyi bütün təfərrüatı ilə tam anlaşılan formada təsvir / şərh etmək prinsipcə, mümkünsüzdür, sözügedən prosesin (şüurlu elementin dominant roluna rəğmən) rəşional sərhədləri heç bir situasiyada “görünən” halda olmur.

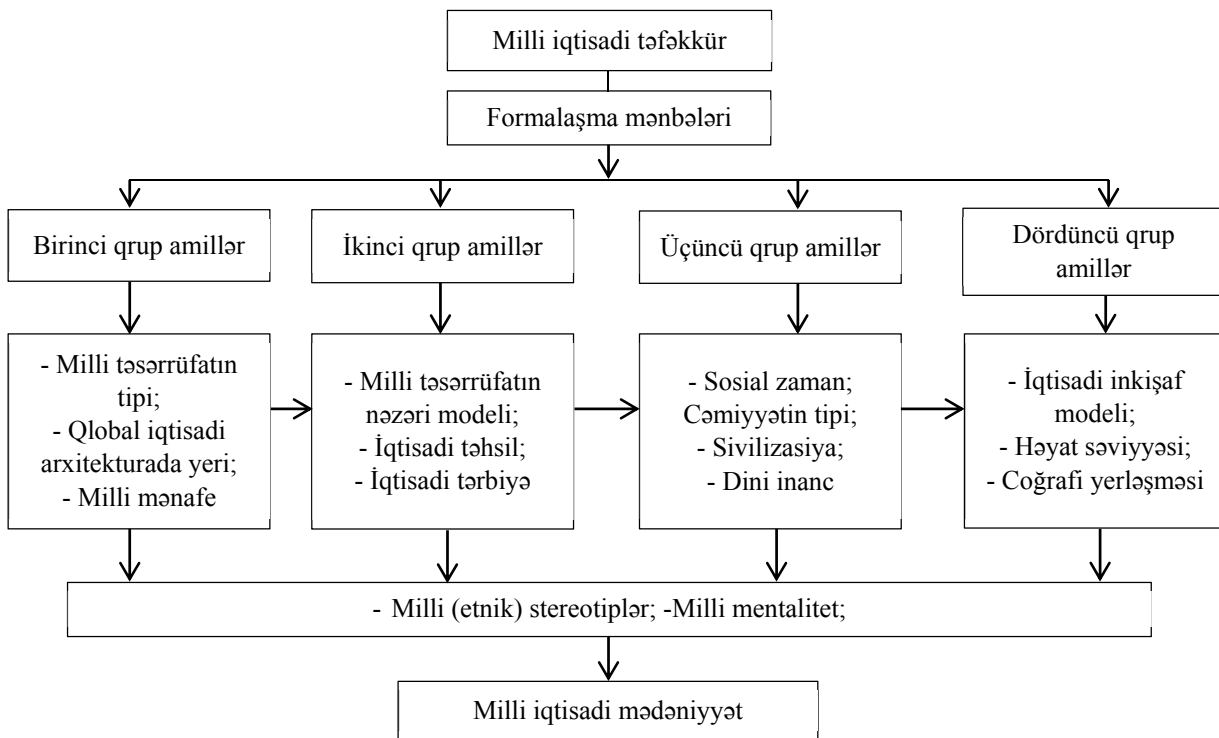
Yəni, milli iqtisadi təfəkkürün blok – sxemdə (şəkil 3) əks etdiyimiz dəyişənlər çoxluğu ilə bağlılığının həm əhatə dairəsi, sıxlığı, həm də xarakteri yalnız abstrakt yozumla qiymətləndirilə bilər: baxmayaraq ki, qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsir həm birbaşadır, konkretidir, həm də sistemyaradan proses kimi çıxış edir.

Digər tərəfdən, istinad etdiyimiz dəyişənlər çoxluğunun hər hansısa birinə münasibətdə yalnız dəyərləndirmələrə yol verilsə yaxud yalnız interpretasiyaya istinad edilirsə, onda yuxarıda qeyd etdiyimiz “mürəkkəblik” (milli iqtisadi təfəkkürün formalaşması nöqtəyi – nəzərindən) daha geniş arealda dərkətmə diskomfortu doğurur. Bu aspektdən təfəkkürün formalaşması prosesinə ehtiyatla yanaşılmalıdır. Məsələn, məlumdur ki, modern cəmiyyət tipinin iqtisadi altsistemi – industrial təsərrüfat tipidir. Və bu anlayışların tam şəkildə qərarlaşmadığı bir situasiyada təfəkkür tərzinin postindustrial yönümdə “yeniləşməsinə” edilən cəhdlərə nə ehtiyac var ki! Həm də, aydındır ki, təfəkkür → gerçəklik ikiliyi təfəkkür → nəzəriyyə ikiliyindən daha üstün durumdadır.

Təfəkkür – gerçəkliyin “yaratdığıdır” və gerçəkliyi “yaradandır”. Nəzəri müddəalar – gerçəkliyin aynasından “sınmaqla” keçirlər... Yəni, həmin müddəanın gerçəklikdə təzahürü – onun ilkin nəzəri mənası ilə tam şəkildə üst- üstə düşür.

Yaxud, heç kim üçün sirr deyil ki, ekonomiks – liberal iqtisadi fəaliyyət sisteminin iqtisadi nəzəriyyəsidir... Fərqli təsərrüfat mexanizmi olan ölkədə milli iqtisadi təfəkkürün nəzəri tutumunu ekonomikslə (yalnız və yalnız) formalaşdıran iqtisadi təhsilin nəyə yaxud kimə xidmət etdiyi qeyri-müəyyəndir. Və, ən qəribəsi də ondan ibarətdir ki, əvvəlki dövrlərlə (bazar iqtisadiyyatına transformasiya dövrü) müqayisədə artıq böyük çoxluq “milli iqtisadiyyat” anlayışına etiraz etmir... Bununla belə, “milli iqtisadiyyatın” özünəxas nəzəriyyəsinin mövcudluğunu qəbul etmək istəməirlər... Və, belə alınır ki, bu aspektdən “meynstrim” kifayətdir. Yəni, eyni nəzəri baxışlara istinadla müxtəlif təsərrüfat mexanizmləri formalaşa bilər.

Bu prizmadan milli iqtisadi təfəkkürün nə ilə qarşılaşdığını təsəvvür etmək, yəqin ki, o qədər də çətin olmaz: epizodik xarakterli liberal dəyər – konseptlərin çox səthi bir səviyyədə yer aldığı təsərrüfat mexanizmində konseptual bazasının ekonomikslə formalaşdığı təfəkkür tərzii iflasa məhkumdur!



Şəkil 3. Milli iqtisadi təfəkkürün formalaşma prosesinin dəyişənlər çoxluğu.

Yaxud, təfəkkürün milli mənafeyə “xidməti” prizmasından əksər hallarda cari tələbatların ödənilməsi, ümumiyyətlə cari situasiyanın mahiyyət çalarlarından çıxış edilir... Milli mənafein ana xətti – “indi”, yaxud cari situasiyada əldə edilən effektin nəsillərarası proporsional bölgüsünə nail olmaqdan ibarətdir. Təfəsilata varmadan, yığcam şəkildə qeyd edək ki, əgər bu tələb ödənmirsə, onda “milli mənafe” danışmaq tam mənasız olacaqdır... Yəni, konkret solumun, sosial qrupların, ayrı – ayrı fərdlərin, hətta dövlətin mənafeləri ilə milli mənafeini eyniyyətə gətirmək olmaz. İqtisadi təfəkkürün “milliliyi”nin xarakteri məhz bu yönündəki hərəkəti ilə “ölçülür”.

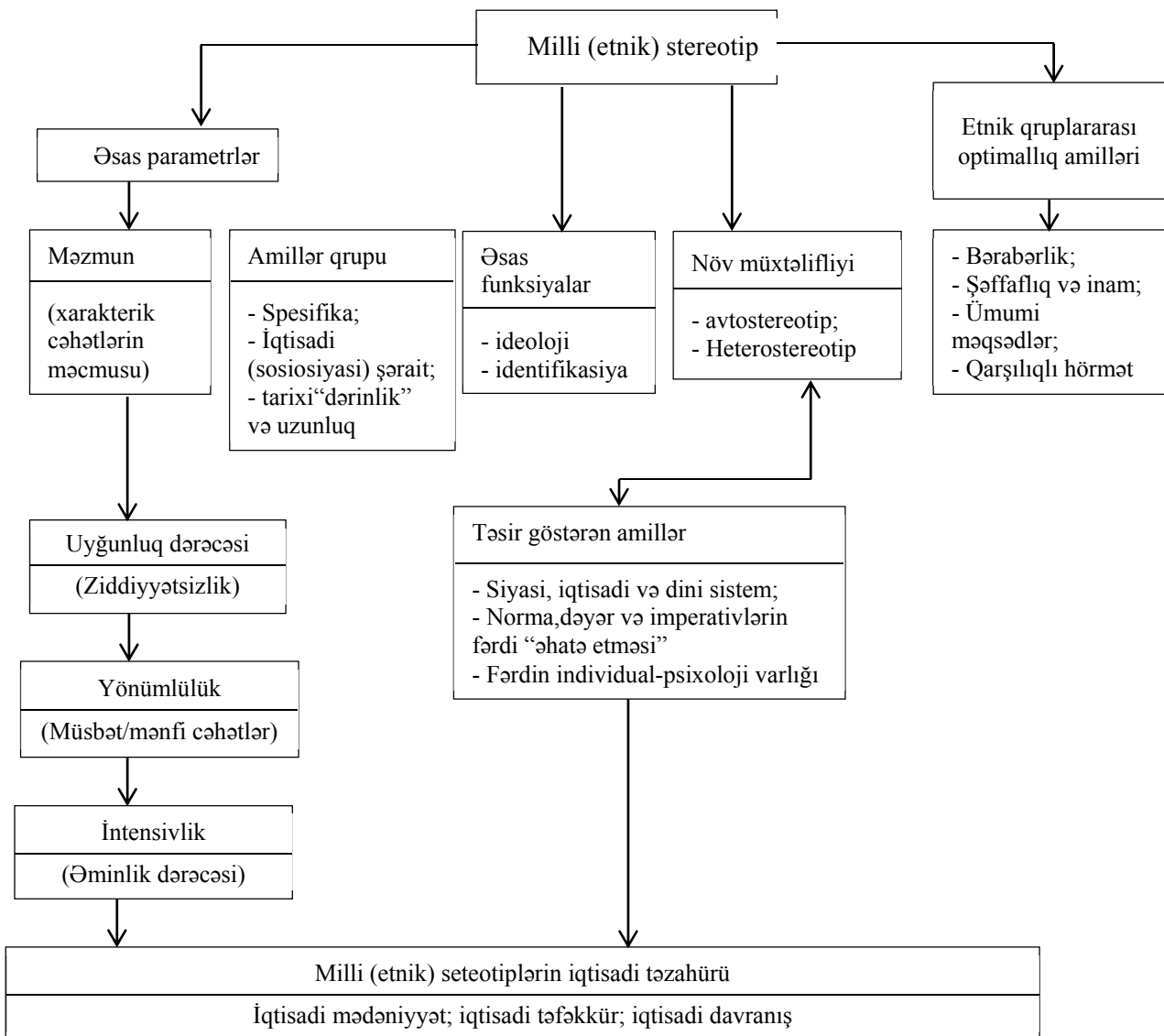
Milli iqtisadi təfəkkürlə milli (etnik) stereotiplər arasında sıx bağlılıq mövcuddur.

Etnik (milli) stereotiplərin iqtisadi proyeksiyası çərçivəsində xüsusi diqqət cəlb edən məsələlərdən biri dini cərəyanın təsiri və təsirin xarakteri ilə bağlıdır. Belə ki, dini cəmiyyətlərdə stereotiplər iqtisadi davranışın əsas məzmununu ehtiva edirlər. Məsələn, islam dövlətlərində etnik stereotiplərin qeyd edilən sferada təsiri həm davamlı, həm də dayanıqlı səciyyə daşıyır. Ona görə ki, etnik stereotiplər – məzmun etibarı ilə milli və dini dəyərlərin unikal konfigurasiyasını özündə ehtiva edir. Eyni yanaşma iudaizm üçün də keçərlidir. Amma iqtisadi sferaya münasibətdə islami

dəyər, prinsip və normaların təsir gücü (dini cəmiyyətlərdə) daha böyükdür və funksional fəaliyyətlə bağlı sistemyaradan elementlər kimi çıxış edir. Təkcə maliyyə bazarında tətbiq edilən faizsizlik fenomeni iqtisadi davranışı, mövcud modellərindən tam şəkildə fərqli məzmun daşıyan fərqli müstəvi üzərinə keçirir.

Buna rəğmən, stereotiplərin etnik mənşəliliyi olduğu kimi qalmaqda davam edir. Ən azı ona görə ki, uzun tarixi dövr ərzində bir sıra dini dəyər, norma və qadağalar “milli”ləşirlər: Yəni, dini rituallara əməl etməyən sositumda belə iqtisadi davranış tərzində həmin “milliləşmiş” dini dəyərlər aparıcı rolda qalırlar. Lakin, bütün bunların ölçü proseduru mövcud deyildir: həm dini dəyərlərin, həm də onların “milliləşmiş” hissəsinin stereotiplərdə, eləcə də davranış tərzində yeri və rolunun kəmiyyətcə ölçülməsi mümkünsüzlüyü vardır.

Və o da məlumdur ki, “ölçmə” – iqtisad elminin mərkəzi anlayışıdır: ölçülə bilməyənlər, birmənalı olaraq, elmin diqqət mərkəzindən kənardadırlar.



Şəkil 4. Milli (etnik) stereotiplərin struktur təsviri

Blok – sxemdən görüldüyü kimi, etnik stereotiplər ictimai birgə yaşayış qaydalarının formalaşmasında funksional fəaliyyətin bütün spektri üzrə davranışın mental modelinin identifikasiyasında həlledici “səslə” çıxış etmək iqtidarındadır.

Y. Platonov [4] və N. Xaritonov – “stereotip” anlayışı ilə bağlı sosial psixologiya çərçivəsində aparılan tədqiqatların nəticələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmişlər:

- 1) Stereotip – “zəruri” (oxu: qaçılmaz) “şər”dir. Real gerçəkliyi labüd şəkildə təhrif edir;
- 2) Stereotip - əks etdirməyə çalışdığı faktlara yalnız ifrat cüzi dərəcədə uyğun gəlir;
- 3) Stereotip – həqiqətə yaxındır... Bununla belə, gerçəkliyin real faktlarını ümumiləşdirmə cəhdində müəyyən təhriflərə yol verilir;
- 4) Stereotip – psixoloji reallıq faktıdır. Etnik qruplar arasında əlaqələri formalaşdırır (gerçəkliyə adekvatlıq nəzərə alınmadan).

Göründüyü kimi, polyarlıq çox geniş diapazonu əhatə edir. Hesab edirik ki, yanaşma müxtəlifliyi “stereotipin” (ələlxüsus, etnik) anlayış olmaq etibarı ilə teleoloji birmənalılığının yoxluğuna dəlalət etmir. Şübhəsizdir ki, etnik (milli) stereotip cəmiyyətdaxili qarşılıqlı münasibətlər sisteminin və birgə yaşayış qaydalarının mental modeli keyfiyyətində çıxış edir: bu aspektdən iqtisadi təfəkkür və iqtisadi davranış tərzinin formalaşmasında xüsusi rol oynayır.

Etnik (milli) stereotiplərin araşdırma predmetindən kənarında tutulması iqtisadi davranışın gerçək məzmunlu identifikasiyasını vermək imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırmaqla yanaşı yaxud bunun məntiqi nəticəsi kimi iqtisadi gerçəkliyin adekvat qiymətləndirilməsini qeyri – mümkün edir.

Eyni zamanda, şübhə yoxdur ki, polietnik sositumalarda dominant mövqedə olan etnik stereotip – dövlətquran millətə aid olandır. Və, bu keyfiyyətdə də ölkə miqyasında həyata keçirilən iqtisadi siyasətin əsası kimi çıxış edir. Başqa ifadə ilə, formal qayda, norma və prinsiplərə münasibətdə elə bir problem yaranmır. Amma iqtisadi təfəkkür və iqtisadi davranışla bağlı (əsasən mikroiqtisadi səviyyədə) eyni qənaətə gəlmək mümkün deyildir. Fərqli etnik stereotiplərə mənsub olan iqtisadi subyektlərdə - təfəkkür və davranış kontekstində - ziddiyyətli “bütövlük” formalaşır. Belə ki, formal qaydalara tam şəkildə uyğunluq, qeyri – formal müstəvidə yaxud etnik stereotipin fərqliliyi ucbatından ziddiyyətlilik doğurur. Yanlış anlamı önləmək üçün, qeyd edək ki, bu halda söhbət polietnik cəmiyyətin/sositumun parçalanmasından getmir... Sadəcə olaraq, əldə olunan iqtisadi effektin, ümumcəmiyyət miqyasında sosiallaşması sferasında fəsadlı situasiyalar meydana çıxır. Məsələn, əksər polietnik cəmiyyətlərdə mövcud olan disproporsiyalar:bəzi etnik qrupların digərlərinə münasibətdə daha yüksək iqtisadi nailiyyətlər əldə etməsi! Belə bir faktın mövcudluğu həmin cəmiyyətdə sosial bütövləşmənin baş vermədiyini ortalığa qoyur.

Mühüm rol oynayan amillərdən biri də milli mentalitetdir.

Mentalitet – latın mənşəli söz olub (mens, ments) müxtəlif mənalarda şərh edilir: ruh, can, ağıl, təfəkkür və s. Terminin semantik şərhə daha çox “təfəkkür tərz” kimi ifadə olunur. Özünün klassik interpretasiyasında mentalitet-sosial rifahın təminatına çalışan insan qrupunun (sositum, xalq, millət və s.) baxışları, inamları və dəyərlərinin məcmusudur.

Mentalitet – inteqral xarakterlidir. Əksər sosial elmlərin (sosiologiya, etnopsixologiya, fəlsəfə, tarix, kulturologiya və s.) tədqiqat obyektini kimi çıxış edir.

Mentalitet – özünün istənilən təzahür formasında milli məzmun daşıyır. Bu aspektdən, müxtəlifliyin (milli mentalitetlərin) kökündə birgə yaşayış qaydaları və ətraf aləmə münasibətdə sərgilənən davranış və təfəkkür stereotipləri, tələbatların və dəyərlərin ierarxiyası, arxetiplər, fərd → sosial bütövlük bağlılığının spesifikasiyası çıxış edir. Sadalananlar, eləcə də, dini inancla birlikdə ayrıca götürülmüş fərdin davranışı və təfəkkür tərz üzərində qeyri – formal nəzarəti həyata keçirirlər. Bu, əslində fərdin ruhi tarazlığını təmin edən nəzarətdir. Qısa şəkildə ifadə etsək: insan – “tabe” olduğu mentalitet “qəddərdir”. İnsanın sosial varlığı həmin mentalitetə “bürünmüş” formada təzahür edir: İnsan (insaniyyət) = mentalitet eyniyyəti gerçəkdir.

“Milli iqtisadiyyatın və milli mentalitetin formalaşmasının tarixi təmayülləri “indiki” hakimiyyətin təsirinə məruz qalmır...”

Yeniləşmə prosesinə başlamaqla tarixi mirası “ləğv” etmək mümkün deyildir...

Yeniləşmə - tarixi təmayüllərə və milli mentalitetə maksimum adekvat olmalıdır... Əks təqdirdə, sositumun siyasi dəstəyi olmayacaqdır ki, bu da yeniləşmənin “alınmaması” deməkdir [3, s. 12].

Eyni zamanda, fəsadlı situasiyanın formalaşmasında siyasi amil yeganə deyildir. Kəskin ziddiyyətliyin meydana çıxmasında iqtisadiyyatın subyektiv “aləmi” – iqtisadi mədəniyyət həlledici rol oynayır. Axı, “tarixi miras” – tarixi gerçəkliyin konkret dəyərlər formasında mövcudluğudur. “Tarixi miras” – nəzəri ümumiləşdirmə yaxud nəzəri təxəyyülün deduktiv yolla ortalığa qoyduğu abstraksiya deyil, tarixi təcrübədən keçmiş konkret məzmunlu dəyərlər məcmusudur. Bu dəyərlər bir çox hallarda stereotiplər kimi iqtisadi davranış tərzində əsas rolda çıxış edirlər.

Və ümumiyyətlə, nisbi sabitlik dövrlərində iqtisadi davranış tərzini əvvəlki təcrübədə tətbiq edilmiş davranış tərzini ilə “eyniyyətdə” olur. Yeniləşmənin dəyər tutumu və tezlik dərəcəsiindən asılı olmayaraq, davranış tərzinin “avtonomluğu” əvvəlki dəyər tutumu ilə birlikdə mövcudluğunu qoruyub saxlayır.

Hissəvi “zənginləşmə” effekti...

Milli iqtisadi təfəkkür - milli şüurun daima dinamikada olan, dəyişmə / yeniləşmə prosesinin ifrat ətalətlikdə baş verdiyi üzvi tərkib hissəsi, milli fenomendir. Milli fikir/düşüncə - qeyd edilən prizmadan iki mənbəyə istinad edir:

- 1) Təfəkkür və iqtisadi davranışın milli stereotipləri – milli mentalitet;
- 2) Milli mənafe və onların təminatı prosesi.

Milli iqtisadi təfəkkürün dəyişməsi/yeniləşməsi zəruriliyi məhz ikincinin (mənafe) “diq-təsi” altında ortalığa çıxır. Amma... yeniləşmənin ilkin çıxış nöqtəsi – milli mentalitetdir (milli (etnik) stereotiplər). Ki, bu da uzun zaman intervalında gerçəkləşir yaxud gerçəkləşə bilər. Başqa sözlə, yeniləşmə sürətini təmin edən əsas amil tarixi – genetik bağlılıqdır.

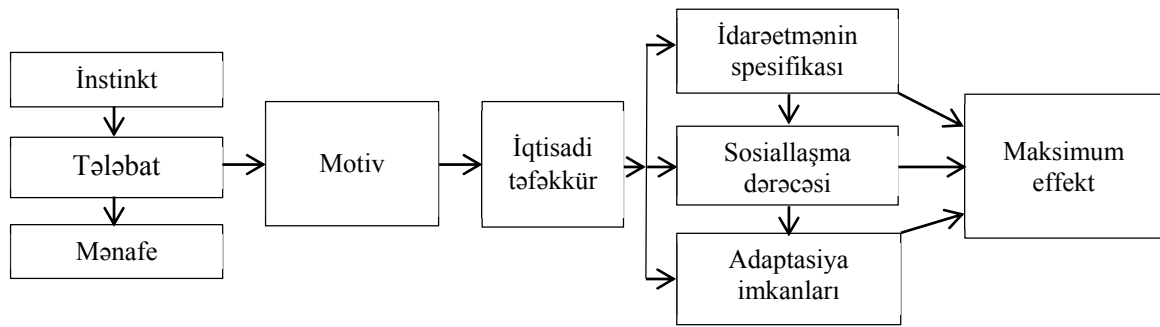
Eyni zamanda, yeniləşmə - özünəxas olanın inkarına deyil, “yeni” olanın “özününküləşdirilməsinə” istinadla baş verir. Anlaşıldığı kimi, istənilən situasiyada milli “spesifika” öz varlığını qoruyub saxlayır. Bununla belə, yabancılıq dəyərin (oxu:institutun) “özününküləşdirilməsi” – proses olmaq etibarı ilə formal xarakter daşıyarsa, ki əksər hallarda belə də olur, sosio – mədəni kontekstdən “süzülməzsə”, onda digər fəsadlarla yanaşı, milli iqtisadi təfəkkürün “ikiləşməsi”, “üçləşməsi”, bir sözlə, çoxsaylı və fərqli məzmunlu “təfəkkürlərə” parçalanması baş verir. Və yaxud “özününküləşən” institutlar – orijinal müqayisədə – effektiv fəaliyyət göstərə bilmirlər ki, bu da təfəkkürün təkmilləşməsinə deyil, davranış müxtəlifliyinin daha da dərinləşməsinə səbəb olur. Prosesin yekununda mənfi təmayüllər ən çox və başlıca olaraq milli mənafe təminatı sferasında meydana çıxır.

Obrazlı şəkildə ifadə etsək, təsvir etdiyimiz situasiya “balıq tutulan suyun bulanması” situasiyasıdır. Subyekt müəyyənliliyi məlum olan “mənafe”-in özünü qoruma instinkti hərəkətə keçir və ən pis halda yüngül “qorxu” ilə vəziyyətdən çıxış yolu tapırlar. Məsələn, individual, korporativ mənafe, hətta dövlət mənafeyi böyük “itki”lərə məruz qalırlar. Axı, “bulanıq” suda balıq tutmaq daha asandır... Lakin, milli mənafe – itirir. Ona görə ki, bu mənafenin subyekt yoxdur, yaxud subyekt qismində millətin özü çıxış edir... abstraksiya formasında! Məsələ burasındadır ki, milli mənafe = individual mənafe + korporativ mənafe + dövlət mənafeyinə cəmindən çoxdur.

Milli mənafe – bugünün, “indi”nin mənafeyi deyil, keçmiş → indi → gələcək zaman moduslarının üzvi birlikdə olduğu monolitliyin mənafeyidir...

Beləliklə, “bulanıq” situasiyada iqtisadi subyektlərin hissəvi zənginləşməsi baş verir. Sosio – mədəni kontekstdən keçməyən/keçə bilməyən formal dəyişikliklərin (xarici təcrübəyə istinadla) səbəb ola biləcəyi alayı bir nəticə, zətan almır. Və bu aspekt – milli iqtisadi təfəkkürün, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, fərqli məzmunlu “təfəkkürlərə” parçalanmasına təkan verir... Və, bir növ tilsimli dairə formalaşır: hissəvi zənginləşmə nə qədər tez təkrarlanırsa, milli iqtisadi təfəkkürün o qədər intensiv şəkildə “müxtəfləşməsi” davam edir.

Paradoksallıq ondadır ki, qeyd etdiyimiz prosesin yalnız olduğunu sübut etmək müşküllü müvəffəqiyyətdir. “Hissəvi zənginləşmələr” – biz nəzəriyyədən deyil, real gerçəklikdən, təcrübədən çıxış edirik – gözlə görünənə inanmamaq tipli sualla reaksiya verirlər... Əslində isə “bulanıq suyun” verdiyi effekt –ilgümdür, illüziyadır və tezliklə tam əks-nəticələr verəcəyi də hər cür şübhədən kənardır.



Şəkil 5. Subyektin iqtisadi təfəkkürü sistemyaradan proses kimi

Problem ondadır ki, “hissəvi zənginləşənlərin” də təfəkkür tərzini, ən azı mikro və mezosəviyyələrdə sistem yaradan proses kimi çıxış edirlər. Ayrıca götürülmüş iqtisadi subyektin maksimum effektdə doğru yönəlmiş hərəkətinin – təfəkkür kontekstində - sadələşdirilmiş məntiqi sxemindən də görüldüyü kimi, hədəflənən nəticəyə çıxış sosial bütövlüyün spesifikasiyadan “keçir”. Əgər sözügedən bütövlükdə “bulanma” varsa yaxud idarəetmə spesifikasiyası hissədiləcək dərəcədə idxal olunan yabançı institutların təsiri altında dəyişibsə yaxud bu dəyişikliyə adaptasiya olma imkanları məhduddursa və s. effektin maksimumu gerçəkləşə bilməz. Onun sosiallaşma dərəcəsinə boş verin, yuxarıda qeyd etdiyimiz sistemyaradma prosesi, sözün bütün mənalarda tam əks-istiqamətli yönüm olacaqdır. Bu, o anlama gəlir ki, “bulanmış” situasiyada “hissəvi zənginləşənlər” effektin maksimumuna nail ola bilmədikləri kimi, milli iqtisadiyyatın model identifikasiyasında da mənfə işarəli rol oynayır və yekun olaraq, ard – arda qəbul edilən (Azərbaycanda) strateji konsepsiyaların reallaşma arealını əhəmiyyətli dərəcədə daraldırlar.

Son mülahizələr yaxud milli iqtisadi təfəkkürün “müasirləşməsi” problemi

Milli iqtisadi təfəkkürün “müasirləşməsi” problemi sosio-iqtisadi inkişaf kontekstində təbii olaraq xüsusi aktuallıq kəsb edir. Problemin həlli mümkünlüyü “müasirləşmə” anlayışının teoloji məna tutumu ilə determinasiya olunur. Yəni, problemin düzgün qoyuluşu xüsusi önəm kəsb edir. Əgər, nəzərə alsaq ki, milli iqtisadi təfəkkürün dəyişməsi/yeniləşməsi, bir proses olmaq etibarı ilə, uzunmüddətli zaman sürəcinə möhtacdır, onda ilkin başlanğıcda yol verilən yalnışlığın yaxud problemin yalnış qoyuluşunun hansı ağır fəsadlara gətirib çıxaracağını təsəvvür etmək, gərək elə bir çətinlik doğurmasın. Həm də, unudulmamalıdır ki, milli iqtisadi təfəkkürün kamilləşmə prosesində son nöqtə yaxud son səviyyə yoxdur. Prosesin yalnız “əvvəli” var... və normal gediş trayektoriyasında ard – arda düzülmiş sonsuz sayda “sonralar” mövcuddur. Bir sözlə, prosesin başa çatacağı son “sərhəd” mövcud deyildir. Bu aspekti xüsusi olaraq qabartmağımızın əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, təfəkkürün müasirləşməsi ilə bütövlükdə cəmiyyətin (tip dəyişikliyi prizmasından) müasirləşməsi (modernləşməsi) determinoloji bağlılıqda olsalar da, mənatutumu və zaman – məkan kontinuumu aspektindən eyniyyətdə deyildirlər. Cəmiyyətin modernləşməsi (müasirləşməsi) prosesi yekunlaşan prosesdir. Yəni, “əvvəl” və “son” mövcuddur. Söz yox ki, bu prosesdə milli iqtisadi təfəkkür də məna dəyişikliyinə məruz qalır. Amma, təfəkkürün “müasirləşməsi” prosesi dayanmır. Modern cəmiyyətdə də yeniləşmə/dəyişmə prosesləri (təfəkkürlə bağlı) davam edir.

Milli iqtisadi təfəkkür – hər şeydən öncə, milli təsərrüfat tipini “doğurur”. Yaxud, əgər ölkədə özünəxas olan təsərrüfat tipi mövcud deyilsə yaxud xarici təcrübənin “kserosurətlərindən” ibarət olan iqtisadi konstruksiya qurulmuşsa, ki inkişaf etməkdə olan ölkələrin bir çoxunda müşahidə edilməkdədir, onda təfəkkürün araşdırma aparmadan da bir sıra aksiomatik məna kəsb edən qənaətlərə gəlmək olar:

Sözügedən təsərrüfat tipinin identifikasiyası prinsipcə mümkün deyildir. Heç bir ölkənin iqtisadiyyatı nə tipoloji anlamda, nə də formaca “universal” deyildir: hətta situativ bölgədə belə (situasiyalı baxış) milli məzmunluluq qabarıq şəkildə təzahür edir. Bu mənada, “kserosurət”lərin

mexaniki konfigurasiyası təsərrüfat mexanizminin effektiv fəaliyyətini təmin edən əsas xüsusiyyəti – sistemliliyi formalaşdırmaqda acizdir. Ona görə ki, xarici təcrübədə yer almış formal institutların “kserosurəti” – yalnız mənsub olduğu ölkənin (oxu: millətin) dəyər konseptlərini özündə ehtiva edir... Belə bir situasiyada təsərrüfatın milliliyi alınmır, sistemdən kənar gedişlərin kütləviləşməsi baş verir ki, bu da, ən yaxşı halda iqtisadi “seperatizm” doğurur, yaxud iqtisadiyyatın “anklav”laşması start götürür. Və nəticədə “hissəvi” zənginləşməyə paralel olaraq, kütləvi yoxsullaşma meydana çıxır, sosial təbəqələşmə ifrat dərəcədə dərinləşir və geriye dönüşü olmayan arzu edilməz proseslərin başlanmasına gətirib çıxarır. Milli “kim”liyi olmayan yaxud “milliliyi” modernləşmə adı altında “əlindən alınmış” iqtisadiyyat əbədi olaraq “sərhəd situasiyasında” (bifurkasiya prosesi) “qeydiyyatı” alınır. Beləliklə, milli iqtisadi təfəkkür yabançı dəyərlərin yaratdığı ziddiyyətli “burulğana” düşür... və haçansa təşəkkülü ehtimalı tam şəkildə aradan qalxır. Məsələn, Tacikistan yaxud Qırğızistanın üzleşdiyi situasiya (dünyanın ən yoxsul 10 ölkəsi sırasına düşmələri), məhz “kserosurət”lərin yaratdığı situasiyadır... Paradoksallıq ondadır ki, yuxarıda təsvir etdiyimiz situasiyanı bir çox hallarda milli iqtisadi təfəkkürün təkmilləşdirilməsi, keyfiyyətə yeniləşməsi anlamında şərh edirlər... Əslində isə, belə bir situasiyada iqtisadi təfəkkürün “böhranı” baş verir. Təfəkkürdə “böhran” hər şeydən əvvəl:

1) Milli iqtisadi gələcək quruculuğunun böhranı deməkdir, yaxud “gələcək” quruculuğu prosesində kaos situasiyanın formalaşmasıdır. Millilikdən, milli mənafehlərdən çıxış etməyən iqtisadi təfəkkürün düzgün yaxud rəşional hərəkət trayektoriyasına çıxışı mümkün deyildir;

2) İqtisadiyyatın mental modeli – iqtisadi mədəniyyət deformasiyaya uğrayır, çoxsaylı, müxtəlifcinsli və məntutumlu norma, prinsip və qaydaların mexaniki toplusuna çevrilir.

Funksional fəaliyyət sferasında avtonomlaşma (seçilən norma və prinsiplərə uyğun olaraq) prosesi kütləviləşir, səhədaxili və səhələrarası, ümumiyyətlə, “əvvəl” və “sonra” arasındakı bağılıqlar qırılır, sonucda da iqtisadiyyat uzunmüddətli resessiya situasiyasına düşür... Məsələn, son 15 il ərzində təsvir etdiyimiz situasiya postsovet Avrasiyası ölkələrində, eləcə də ön və kiçik Asiyada müşahidə edilməkdədir.

3) Milli iqtisadi varlığın fundamental əsasları təhdid altına düşür... Sosiumun dövlətə olan inamı sarsılır... Və bu artıq dünya iqtisadiyyatının “əyalətində” əbədi olaraq qalmaq deməkdir.

Milli iqtisadi təfəkkürün müasirləşməsi – sözün bütün mənalarda, geoiqtisadi kontekstdə yenidən formalaşması/yeniləşməsidir. Yəni, bugünə qədər formalaşmış bütün “nəzər-nöqtələrinin” sistemli səciyyə daşıyan transformasiyası tələb olunur. Bəli, məhz tələb olunur! Milli iqtisadiyyatın varoluşunun və gələcək inkişafının alternativ variantı yoxdur. Geoiqtisadi təfəkkür – milli iqtisadi varlığın ən etibarlı (müasir situasiyada) mühafizə zolağını və effektiv hərəkət trayektoriyasını formalaşdırmaq iqtidarındadır. Geoiqtisadi təfəkkür – təkcə iqtisadi anlam daşıyanları deyil, çoxölçülü kommunikativ məkanın əksər komponentlərini səfərbər etməklə, dünya gəlirinə çıxışı gerçəkləşdirən yeganə iqtisadi düşüncə tərzidir.

Milli iqtisadi təfəkkürün geoiqtisadi kontekstdə “müasirləşməsi” – milli təsərrüfat sistemində adekvat situasiyanın təşəkkülündən başlanan, çoxlaylı, mürəkkəb ierarxik quruluşa malik bir meqaprosesdir: sistem dəyişikliyi səciyyəsini daşıyır. Müasir rəqəmsal transformasiya şəraitində iqtisadi təfəkkür – kardinal dəyişikliyə məruz qalır. O, təkcə virtuallaşmır, eyni zamanda əvvəlki miqyasını (ictimai həyatın bütün sferalarında “rolunu”) və dominantlığını itirir: Yəni, ümumcəmiyyət səviyyəsindən iqtisadi proses “çərçivəsinə” tarixi dönüş edir. Rəqəmsal təfəkkür – kreativ – yaradıcı əməyin, qeyri – standart yanaşmaların formalaşdırdığı təfəkkürdür. “Süni intellekt” üçün iqtisadi mədəniyyət və milli mentalitet heç bir əhəmiyyət daşımır. Başqa sözlə, rəqəmsal təfəkkürün formalaşmasında iqtisadi təfəkkürün istinad etdiyi stereotiplərin, mental dəyərlərin heç biri iştirak etmir. Rəqəmsal təfəkkür – süni surətdə formalaşdırılan, çox asanlıqla dəyişdirilən / yeniləşdirilən və daima dinamikada olan düşüncə tərzidir: iqtisadi effektin maksimumlaşdırılmasından qeyri bir hədəfi yoxdur. Digər tərəfdən, suni şəkildə yaradılan və təkmilləşdirilən rəqəmsal təfəkkür – rəqəmsal paradigmanın daxili məntiqinə uyğun olaraq həqiqi universallıq keyfiyyəti əxz edir. Rəqəmsal iqtisadiyyatda müxtəlif təfəkkür tipləri olmur.

Miqyasından asılı olmayaraq (iqtisadiyyatın) əksər fərqli təfəkkür tərzləri “eyniyyətə” gəlir. Amma, bu fenomen hələ ki, gələcəyə aid olanlar sırasındadır. Belə bir gələcəyin gerçək məzmun daşdığı da hər cür elmi şübhədən kənardır. Çağdaş situasiyada isə iqtisadi təfəkkür “sərhəd situasiyasına” doğru inamla irəliləməkdədir. Yəni, real → rəqəmsal (virtual) əvəzlənməsinə doğru hərəkət, “sərhəd situasiyasının” mahiyyət çalarları ilə determinasiya olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Архинов, А. Современное экономическое мышление. Дисс. 1999. с. 8-12.
2. Блаут, М. Методология экономической науки. Вступитель В.Автономова.М.2004, с.12.
3. Градов, А. Национальная экономика. СПб.2007, стр.12.
4. Платонов, Ю.П. Народы мира в зеркале геополитики (структура, динамика, поведение). СПб: 2000 г.
5. Улыбин, К. Современное экономическое мышление: политико – экономические аспекты// автореферат. Москва, 1989.
6. Фишер, С., Рудигер, Д., Шмалензи, Р. Экономика. Москва, 1995, с.28.

*Аваз Ислам оглы Байрамов
Профессор Азербайджанского
Государственного Экономического Университета,
доктор экономических наук*

Проблемы национализации экономического мышления: концептуальный взгляд

“Человек - настолько, насколько “подвержен” к менталитету”.

Резюме

Цель исследования – состоит из формирования концептуальных взглядов к вопросам национализации экономического мышления в контексте проблем современного периода.

Методология исследования – заключается в экономических методах - научной абстракции, анализе, синтезе и обобщении.

Практическое значение исследования – сформированы теоретико-концептуальные и практические взгляды к проблемам национализации экономического мышления в нынешнем периоде.

Результаты исследования – определены адекватные подходы к проблемам национализации экономического мышления в сложных условиях современности.

Оригинальность и научная новизна исследования – обоснована и осуществлена попытка построить концептуальную конструкцию национализации экономического мышления. Методология исследования относится к междисциплинарному синтезу. Необходимость «национализации» экономического мышления в процессе исследования, решающее значение социокультурного контекста, структурные и функциональные аспекты «модернизации» (национально-экономическое мышление), конкретные соображения с точки зрения обеспечения адекватности выдвинута теоретическая основа реальности.

Ключевые слова: *экономическое мышление, национализация, мышление, стереотип, конструкция, интерес.*

Avaz Islam Bayramov
Professor of the Azerbaijan State University of Economics,
Doctor of Economics Science

The problem of nationalization of economic thinking: conceptual view

“A man - is as much as the mentality that he “obeys””.

Summary

The purpose of the study - is to form a conceptual view of the issues of nationalization of economic thinking in the context of the problems of contemporary times.

Research methodology – scientific abstraction, analysis, synthesis and generalization methods were used in the preparation of the article.

The practical significance of the research–is the formation of theoretical-conceptual and practical views on the national content of economic thinking in contemporary times.

Results of the research-are to identify adequate approaches to the problems of nationalization of economic thinking in the current complicated environment.

Originality and scientific novelty of the research – to construct a conceptual construction of this phenomenon. The need for "nationalization" of economic thinking in the research process, the crucial importance of the socio-cultural context, the structural and functional aspects of "modernization" (national economic thinking), concrete considerations from the perspective of ensuring the adequacy of the theoretical framework to reality put forward.

Key words: *national thinking, nationalization, thinking, stereotype, construction, interest*